

Nye regler om helsehjelp til pasienter uten samtykkekompetanse

Fra årsskiftet ble det innført nye lovbestemmelser som klargjør grunnlaget for å gi helsehjelp til pasienter som mangler samtykkekompetanse. Hensikten er å sikre nødvendig helsehjelp til pasienter som motsetter seg tilbud om helsehjelp uten å forstå rekkevidden av det.

A yte helsehjelp til en person som motsetter seg det, kommer i konflikt med etiske grunnverdier og respekt for pasientens integritet og verdighet. Men dilemmaet er ofte at pasienter uten samtykkekompetanse ikke forstår konsekvensen av å motsette seg helsehjelp. Den mangelfulle reguleringen har ført helsepersonell opp i uønskede valg mellom omsorgssvikt eller ulovlig bruk av tvang. Problemstillingen gjør seg gjeldende ved alle former for helsehjelp, også innen tannhelsetjenesten, der man for eksempel ser at manglende helsehjelp til psykisk utviklingshemmede som motsetter seg hjelp kan føre til alvorlige tannhelseproblemer. Andre grupper som står i fare for ikke å få nødvendig helsehjelp, er pasienter med psykiske lidelser og personer med demens.

Reglene skal ivareta flere grunnleggende rettigheter

Ved innføring av de nye bestemmelsene i pasientrettighetsloven kapittel 4 A foretar lovgiver en balansering mellom to grunnleggende hensyn; selvbestemmelsesretten og retten til nødvendig helsehjelp: Også pasienter ute av stand til å forstå eget behov for helsehjelp, har krav på nødvendig helsehjelp, men vilkårene i nytt kapittel 4 A understreker at tvang er en siste utvei når frivillige løsninger er prøvd og faren for helseskade er vesentlig. Lovgiver har også til hensikt å forebygge og redusere bruken av tvang innen helse-

tjenesten. Rettsikkerhetshensyn er derfor tillagt stor vekt ved utformingen av de nye bestemmelsene. Det er også utarbeidet en egen opplæringspakke som skal skolere helsepersonell.

Gjelder bare somatisk helsehjelp

Regelverket omfatter pasienter over 16 år, og er uavhengig av pasientens diagnose. Det er bare somatisk helsehjelp som kan ytes med grunnlag i kapittel 4 A. Undersøkelser og behandling av psykiske lidelser uten pasientens eget samtykke skal fortsatt skje etter reglene i psykisk helseverneloven. Pasienter med psykiske lidelser kan imidlertid også ha behov for somatisk helsehjelp. Denne hjelpen kan ytes etter kapittel 4 A dersom pasienten motsetter seg og de øvrige vilkårene i kapitlet er oppfylt.

Tilrettelegging for frivillighet

Bruk av tvang skal være siste utvei. Som den store hovedregel skal tillitsskapende tiltak være forsøkt før det iverksettes helsehjelp med tvang. Dette kravet innebærer for det første at helsepersonell må legge til rette for at pasienten selv kan samtykke. Dersom pasienten tidvis har samtykkekompetanse, må det blant annet vurderes om tilbudet om helsehjelp kan avvente til pasienten er i stand til å ta stilling til det. Vilkåret innebærer også at helsepersonell skal legge helsehjelpen til rette etter behovet til den enkelte og ta hensyn til individuelle forhold. Helsepersonell kan blant prøve ut om helsehjelpen gitt av annet personell, i andre omgivelser og så videre, kan bidra til at pasienten frivillig tar imot hjelpen.

Omfattende sett av vilkår

Dersom tillitsskapende tiltak ikke fører fram, kan helsehjelpen ytes dersom det foreligger risiko for vesentlig helseskade og helsehjelpen er nødvendig. De tiltakene som anvendes for å få gjen-

nomført hjelpen, må stå i forhold til behovet for helsehjelp. Selv om helsepersonell finner at alle disse vilkårene er oppfylt, kan ikke helsehjelpen ytes før man har konstatert at helsehjelpen vil være den klart beste løsningen for pasienten. Helsepersonell må ta hensyn til graden av pasientens motstand. Motstand kan være så sterk at det ikke vil være forsvarlig å gjennomføre hjelpen.

Ikke alle kan fatte vedtak

Bare helsepersonell med den nødvendige faglige kompetanse kan fatte vedtak om å yte helsehjelp som pasienten motsetter seg. Selv om lovteksten ikke uttrykkelig presiserer dette, går det klart fram av forarbeidene til de nye bestemmelsene at det i praksis stort sett skal være lege eller tannlege som skal fatte vedtak om å yte helsehjelp med tvang. Man vil likevel ikke utelukke at også annet helsepersonell kan være kvalifisert til å treffe vedtak. Det kan blant annet være tilfelle der sykepleier har tilstrekkelig kompetanse til å fatte vedtak, for eksempel om pleie som pasienten motsetter seg. Den som skal fatte vedtak må ha de nødvendige kvalifikasjonene for å bedømme alle konsekvenser av å bruke tvang.

Tiltakene som kan anvendes for å gjennomføre helsehjelpen er blant annet tvungen innleggelse og tilbakeholdelse i helseinstitusjon. Slike tiltak må alltid fattes etter samråd med annet helsepersonell, og helsetilsynet i fylket skal overprøve vedtaket etter tre måneder. Ingen vedtak kan fattes for mer enn ett år av gangen.

Helsetilsynet fører kontroll

Helsetilsynet i fylket skal ha kopi av alle vedtak om tvungen helsehjelp. Helsetilsynet kan på eget initiativ overprøve alle vedtak. Vedtak som varer utover tre måneder skal vurderes, dersom de ikke allerede er påklaget av

pasienten selv eller de pårørende. Både pasient og pårørende skal snarest mulig varsles om vedtak etter kapittel 4 A og om muligheten til å klage til helse-tilsynet.

Opplærings- og veiledningstilbud til helsepersonell

Helsedirektoratet har produsert eget opplæringsmaterieil og laget en plan for implementering av de nye bestemmelsene i helsetjenesten. Blant annet er det utarbeidet rundskriv, studiehefte og et e-læringskurs med introduksjon til det nye lovverket. Kurset ligger tilgjengelig på Helsedirektoratets nettsider, det er gratis og kan gjennomføres innenfor en time. Øvrig materieil kan lastes ned eller bestilles på direktoratets hjemmesider.

Målet med opplæringsplanen er å gi brede grupper av helsepersonell kjennskap til innholdet i kapittel 4 A. Fylkesmennene har kurset ledere og opplæringsansvarlige i helsetjenesten over hele landet i løpet av høsten. Disse skal videreformidle kunnskap i egen virksomhet, og det er viktig at det legges til rette for at alt berørt helsepersonell kan motta denne opplæringen. Virksomhetene har lovpålagt plikt til å sørge for at helsepersonell får den opplæring som er nødvendig for at de kan utføre sine oppgaver på forsvarlig måte.

*Hanne Skui,
seniorrådgiver, Helsedirektoratet*

Adresse: www.helsedirektoratet.no